

Om hva klasse er, og hvordan det virker

On what class is and how it works

Magne Paalgard Flemmen

Professor, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

magne.flemmen@sosgeo.uio.no

De senere årene har spørsmål om sosial ulikhet og klasseskiller kommet tungt tilbake på agendaen i samfunnsvitenskapene og i den bredere offentligheten. I én forstand markerer det slutten på en lang etterkrigstidskonsensus om at velstandsøkning, velferdsstat, postindustrialisme, konsumerisme, nye politiske skillelinjer og såkalt «individualisering» hadde gjort klassebegrepet irrelevant: Stadig publiseres ny forskning som viser klasseskillenes fortsatte relevans i mer eller mindre individualiserte, postindustrielle forbrukersamfunn.

Under den nye interessen for klasse og ulikhet skjuler det seg imidlertid også en ny usikkerhet om hva klasse «er», og hvordan det «virker». I sosiologien har vi sett en oppblomstring av klasseanalyse, drevet framover av en rivende teoretisk utvikling og reorientering. I nyere forskning har en vendt seg mot mer *konkrete* klassebegrep, som også betoner at klasse ikke bare er en kvasiobjektiv, materiell struktur, men også noe subjektivt som finnes inne i oss.

Med dette har det også kommet inn et mye bredere fokus i klasseforskningen. Der fokuset en gang lå i overveiende grad på spørsmål om sosial mobilitet og ulikheter i utdanning, har vi de senere årene sett en revitalisering av interessen for klasseskillenes «subjektive», symbolske og politiske sider. Alt dette er såre vel, men det påkaller noen spørsmål om den underliggende forståelsen av hva klasse da egentlig er, og hvordan det kan spille en rolle i så mange ulike sider av livet. Svarene nye klasseanalyser har gitt på dette, har forbedret analysene, men reiser nye spørsmål som må håndteres. Her vil jeg fokusere på to tema: Står de nye formene for klasseanalyse i fare for å hive ut babyen med badevannet når de ikke lenger rommer nøkkelinnsikter fra klassikerne? Og har vi god nok forståelse av på hvilke måter klasse blir en del av hvem vi er?

Om reorientering i klasseanalyse

En god stund ga det mening å dele inn sosiologisk klasse- og lagdelingsteori i tre leirer: marxistisk og weberiansk klasseteori og liberal lagdelingsteori. De to førstnevnte tematiserte distinkt moderne makt- og ulikhetsforhold som var knyttet til helt fundamentale sider

ved hvordan kapitalismen fungerte, mens lagdelingstradisjonen var sterkere preget av funksjonalistiske ideer om arbeidsdeling og normativ konsensus.

Om dette var en meningsfull inndeling en gang, bidro utviklingen i forskningsfeltet til å undergrave den. I bestrebelsene på empirisk-sosiologiske klasseanalyser virket det som om inspirasjonen fra Marx og Weber konvergente i en overraskende lik framstilling av klassestrukturen, som i sammenfallet mellom Goldthorpe og Wrights typologier. Den overordnede ambisjonen om å analysere maktforhold kom i bakgrunnen, mens spørsmål om operasjonalisering, måling og statistisk modellering ble viktigere. Lagdelingssosiologien fjernet seg også i praksis fra sitt teoretiske opphav. Det kan se ut som om forskjellen på disse tre tilnærmingene nå nærmest kan reduseres til et spørsmål om en foretrekker å arbeide med kategoriske data – klasser og klasseskjema – eller om en foretrekker kontinuerlige variabler – sosioøkonomisk status-skalaer.

Marx og Webers klassebegrep var abstrakt. Abstrakt betyr ikke her fjernt eller upresist. Klassebegrepene deres var abstrakte i den forstand at de søkte å analytisk isolere – gjennom abstraksjon -- noen få, men viktige trekk ved sosiale strukturer, nærmere bestemt eendoms- og markedsrelasjoner. En del av problemene de kjente kategoriske klasseskjemaene har støtt på, dreier seg kanskje om vanskeligheten med å oversette slike abstrakte kategorier til konkrete variabler.

De senere årene har interessen vendt seg mot klasseteorier som slipper dette problemet, fordi de i mye større grad er konkrete. Det gjelder både Bourdieu-inspirert forskning og den såkalte mikroklasetilnærmingen. I Bourdieus modell har en for det første en forholdsvis konkret måte å bestemme klasseskillene på i og med at klasser er å forstå som potensielle grupper av aktører med lik mengde og sammensetning av kapital, og med likeartede sosiale løpebaner.¹ Klasse dreier seg her altså om hvor mye og hva slags ressurser en har tilgjengelig og kan sette i spill for å realisere det en måtte ha av planer og ønsker. For det andre kommer det konkrete til uttrykk i Bourdieus insistering på at hvordan klasse «virker», ikke kan avdekkes gjennom å forsøke å isolere effekten av enkeltvariabler, slik mange av oss er opplært til å tenke. For å kunne forstå og forklare klasseskillene og deres virkninger må en isteden se ulike forhold i sammenheng: Snarere enn å se på kjønn, alder, etnisitet eller region som «konkurrenter» til økonomisk og kulturell kapital sier Bourdieu at en sosiologisk forklaring krever at vi får grep om hvordan disse er forbundet med hverandre og samvirker i å forme praksis. Det er en posisjon som har mye til felles med visse varianter av interseksjonalitetsteori.

Mikroklasetilnærmingen, assosiert med amerikanske David Grusky, er en annen, nokså konkret måte å se på klasseskillene på. Hovedtanken er at mange viktige ulikhetsprosesser kanskje ikke er virksomme på et så overordnet nivå som mange klasseskjemaer opererer på. En grunnidé er at de ulike bestrebelsene på sosial lukning – eksklusjon og monopolisering – ikke er noe som utføres av «middelklassen» som sådan, men av spesifikke yrker og yrkesgrupper. Gjennom å brette opp de store kategoriene og komme ned på et så detaljert yrkesnivå som mulig mener en å kunne få et bedre begrep om hvordan sosial mobilitet og reproduksjon faktisk foregår.

Med begge disse tilnærmingene får en klassebegreper som er mer konkrete enn i de kategoriske klasseskjemaene, og begge hevder delvis sin berettigelse ved å være bedre egnet til å forklare sosiale praksiser. En omgår også vanskelighetene de marxistiske og weberianske klassebegrepene støter på når de skal brukes til å dele inn en populasjon i klasser: Hvor

1. Strengt tatt gjør ikke denne teorien egentlig noen antagelse om at det må være grupper heller; skillene lar seg modellere med utgangspunkt i hvordan hver enkelt er plassert i fordelingen av økonomisk og kulturell kapital.

mange klasser finnes det egentlig, og hvordan vet vi hvilken klasse hver enkelt skal sorteres inn i? Med Bourdieus sosiale rom kan en operasjonalisere klasse i svært klar overensstemmelse med teorien. Ved hjelp av multippel korrespondanseanalyse kan en empirisk modellere fordelingen av og relasjonene mellom kapitaltypene og slik konstruere sosiale rom hvor hver aktørs posisjon speiler hens utrustning av økonomisk og kulturell kapital. Med mikroklassetilnærmingen kan en operasjonalisere ved å støtte seg på tilsynelatende virkelige grupper – yrker.

Problemer i nyere klasseanalyse

Det er både teoretiske og praktiske fordeler med disse mer konkrete tilnærmingene til klasseanalyse. Begge fastholder i en forstand klassebegrepet, selv om begge også har reservasjoner: Følger en Bourdieu, gir det kanskje mer mening å bare snakke om posisjoner i det sosiale rom, og følger en mikroklasselogikken, er det kanskje like meningsfullt å bare snakke om yrkesgrupper. Begge holder dessuten på en forbindelse til klassisk klasseteori, både rent tematisk og teoretisk.

Likevel er det uklart om de er gode kandidater til å erstatte klasseteori som sådan siden ingen av dem håndterer helt den typen problem som Marx og Weber startet med. Verken Bourdieu-inspirert forskning eller mikroklassetilnærmingen tematiserer eller teoretiserer de grunnleggende makt- og herredømmeforholdene som oppstår i og med kapitalistiske markeds- og produksjonsforhold. Å vektlegge aktørers økonomiske og kulturelle kapital forteller oss en del om livssjansene deres. Samtidig gir ikke et fokus på disse kapitalformene noen uttømmende beskrivelse av makt fordi den makten eiere og toppledere har i kraft av posisjonen sin, ikke lar seg beskrive gjennom hvor mye kapital de har. På samme måte kan ikke den jevne arbeidstakers beskjedne makt og innflytelse over sitt eget arbeid forklares gjennom å peke på at de har under gjennomsnittlig kapital. For disse maktforskjellene er mengden og typen kapital mer å forstå som et symptom enn en årsak.

For mikroklasseforskningen gir det høynede detaljnivået visse empiriske fortrinn, men tilnærmingen har teoretiske mangler. I denne sammenhengen er kanskje det mest problematiske hvordan en her tenker klasse strengt i yrkestermer. Hva med former for makt og privilegier som ikke har sitt utspring i ansettelsesforhold? Hva med makten som følger av eiendomsbesittelse? For sosiologiens klassikere gikk grunnskiellet i klassesamfunnet mellom de mange som må leve av å arbeide, og de som kunne leve av eiendom. I den forstand kunne en si at klasseforholdet – i klassisk tapning – var mellom de som levde av yrket, og de som ikke gjorde det. Hvor passer eiendomsbesitterne inn i en teori som omdefinerer klasse til å bety yrke? Kan en teori som ikke har noe begrepsmessig rom for kapitalister, egentlig kunne kalles en klasseteori?

Disse problemene representerer en utfordring for klasseforskning i dag og framover. Kan vi finne en måte å bevare de betydelige styrkene ved både Bourdieu-inspirert forskning og mikroklassetilnærmingen på uten å måtte gi avkall på sentrale sosiologiske teorier og tematikker om klasse og sosial ulikhet?

Forskjeller, forklaring og følelser

Over har jeg kort diskutert noen utfordringer knyttet til selve klassebegrepet og hvordan det kan brukes. Men utover dette finnes et annet grunnleggende spørsmål om hvordan klasse «virker». Jeg nevnte innledningsvis at det i de senere årene har kommet en rekke bidrag som viser klasseskillenes fortsatte relevans i en rekke sider av livene våre. Men hvor-

for er det slik? Hvordan er en upersonlig relasjon som klasseforholdene i stand til å trenge seg inn i alt fra hva og hvem vi liker og identifiserer oss med, hva vi syns er rett, galt og viktig, hvilke politiske parti vi liker, og hvem vi gifter oss med?

Hos salige Max Weber finnes det en sondering mellom det han kaller *klassehandling* og det han kaller *masseatferd*. Klassehandling viser til sosial handling hvor folk i samme klassesituasjon går sammen og handler mer eller mindre koordinert – i rasjonelle sammenslutninger – på grunnlag av en opplevd eller eksplisitt anerkjent samhörighet. Som kjent mente Weber at klassehandling ikke forekom i samme omfang og med samme nødvendighet som marxistene mente. På de om lag hundre årene som har gått siden Weber skrev dette, er det blitt allment akseptert at denne typen klassehandling ikke akkurat er hverdagskost. Det var også et sentralt angrepspunkt for teoriene om individualisering og refleksiv modernitet.

På den annen side beskrev Weber masseatferd som det vanligere fenomen at klassesituasjonen frambringer likeartede reaksjoner – altså at folk i samme klassesituasjon kan reagere på situasjoner eller hendelser på lignende vis. Weber eksemplifiserer dette med arbeideres misnøye og «murring» over arbeidsforholdene. Likheten i sosiale eksistensbetingelser påvirker handlingene på en rent ytre måte gjennom situasjonene de setter oss i. Et eksempel på det er rasjonelle valg-teorier som forklarer klasseforskjeller i utdanningsvalg som en respons på det ulike ressursmessige spillerommet klassene møter.

Det som faller utenfor typologien klassehandling og masseatferd, er den i og for seg enkle ideen om at klasse preger vår måte å være i verden på. Dette er altså annerledes enn å tenke på klassehandling som aktiv organisering og følelser av samhörighet eller ren likeartethet i reaksjonsmønstre på grunn av ytre forhold. I denne forståelsen handler klasse om ulike måter å føle, oppleve, oppfatte og tenke på. Sagt litt annerledes dreier dette seg om hvordan klasseskillene er kulturelle – i den brede, antropologiske betydningen, som Bourdieu understreket. Noe slikt er sentralt i begrepet om habitus. I det Weber kalte masseatferd – og i eksempelvis rasjonell handlingsteori -- er det et utvendig forhold mellom den eller de som handler, og deres sosiale omstendighet. Men dersom våre klassesdelte liv er med og former oss som mennesker, innebærer det at det også blir et innvendig forhold mellom de sosiale strukturene og oss selv. Klassesamfunnet møter oss ikke bare som kvasiobjektive strukturer «der ute», men også «her inne», i kroppen og i psyken.

Slik tenkning har gitt inspirasjon til en rekke bidrag som studerer klasse ut ifra ulike måter å føle, oppfatte og oppleve på. I den forstand kan en si at det den britiske sosiologen Mike Savage har kalt den kulturelle vendingen i klasseanalyse, også i en forstand er en kognitiv vending. Det betoner hvordan klassestrukturen ikke bare møter oss som en ytre begrensning vi må forholde oss til, men også er avleiret inne i hodene og kroppene våre.

I dette perspektivet blir det lettere å nærme seg forklaringer på hvorfor de i prinsippet upersonlige klasseforholdene kan prege så mange ting vi gjør. Et eksempel er Will Atkinsons undersøkelser av utdannings- og karrierevalg, hvor informantene fra de øvre klassene har et selvsagt og tatt-for-gitt-forhold til det å ta høyere utdanning, mens informanter fra lavere klasser oppgir at de ikke en gang har vurdert det. Slik kommer noe av aktørenes sosiale stedsans til syne.

En slik forståelse har også utfordrende implikasjoner for spørsmål om kritikk og normativitet: En common-sensisk kritikk av sosiale forhold kan gå ut på at forholdene hindrer mennesker i å forfølge prosjektene og planene sine. Det er altså spenningsforholdet mellom ønsker og muligheter som blir det kritiske punktet. Men dette blir straks mer komplisert når en ser at selve ønskene og drømmene er formet av ens posisjon i klasseforholdene – når klasse altså er krøpet inn i vår følelse av hvem vi er, og hva vi vil.

Men som den belgiske sosiologen Dieter Vandebroeck formulerte det: Hvis klasse er inne i hodene våre, hvordan kom det seg dit? Hvilke prosesser skaper denne klassesdelte subjektiviteten? Vandebroeck har gjort et pionerstudie om hvordan barn plukker opp tegn på klassetilhørighet. Mens femåringer ennå ikke har noen fullgod kontroll på tegnene og kodene, er eldre barn allerede svært kompetente. Ikke minst utvikler de gradvis, men forholdsvis tidlig, klare forestillinger om et økonomisk hierarki mellom klassene, men også et sosialt og moralsk hierarki – manifestert i hvem en ikke vil leke med eller ha i bursdagen sin.

Det er stadig noen som tenker at kongsveien til sosiologisk forklaring går gjennom raffinerte statistiske teknikker som angivelig kan avdekke årsaksforhold. Etter mitt skjønn må sosiologisk forklaring fokusere på sosiale *praksiser* – hva folk gjør, hvordan det har seg at de har muligheten til å gjøre som de gjør, og ikke minst hvorfor de gjør det. Dette påkaller den klassiske interaksjonistiske interessen for hvordan folk fortolker og forstår situasjonene de handler i.

Den kulturelle klasseanalysen stiller skarpt på at disse fortolkningene trekker på sosialt frambragte måter å (blant annet) fortolke på, som ikke er lik for alle. Men utfordringen i dag ligger ikke i å teoretisk etablere at dette er tilfellet, men i å videreutvikle måter å studere og analysere disse klassesde måtene å være på og hvor de kom fra. Her kan en hente innsikter fra følelsenes sosiologi, sosialpsykologi og nye felt som nevrososiologi. For å forstå hvordan klasse spiller inn i så mange sider av livet, må vi få grep om de klassesdelte måtene å oppleve, oppfatte, føle og tenke om verden på.